

ПОЗИЦІЯ ПРОВІДНИХ ПОЛЬСЬКИХ ПАРТІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

© Морушко О. О., Матієшин Л. М., 2014

Висвітлено позицію провідних польських партій Російської імперії напередодні та на початку Першої Світової війни. Викрито та проаналізовано основні причини їх процарської позиції.

Ключові слова: Польща, політичні партії, Російська імперія, Перша Світова війна.

The investigation of the various aspects and preconditions targeting influential Polish political parties on different political camps before the First World War, has a great interest for researchers of modern Polish history. The activities of Polish forces, which functioned on the territory of the Russian Empire at that time, had a significant impact on the historical development.

From the first days of the war the absolute majority of the Polish right parties of the Kingdom of Poland took a pronounced attitude supporting the tsarism. The activity of the influential Polish People’s Democratic Party, known by shortened name – endecky, became the particularly striking example of this policy.

The book of a leader of this party R. Dmowski –“Germany, Russia and the Polish question” became the ideological substantiation of the endecky’s politics.

The Party of real politicks shared the same ideas and similar position as the endecky did. This party was created in 1904. The party united in its ranks the Polish land barons, the big bourgeoisie, the intelligentsia associated with it and higher Catholic clergy. After the revolution of 1905 - 1907, the Party of real politicks actively collaborated with endecky.

The same concept was also taken by the two types of progressivities: Progressive Party and the Polish progressive association.

Endecky and their leader R. Dmowski as the most important target of their activity decided to defeat Germany, regardless of the outcome of the war for Poland.

The Polish question for endecky at the beginning of the war had secondary importance. That is why, endecky and their leader R. Dmowski at the beginning of the war considered it as domestic issue of tsarist Russia.

Thus, we can conclude that the most of the Polish nobility and wealthy citizens indirectly through parties, which expressed their interests - endekiv and realists, actively supported the idea of unification of all Polish lands within Tsarist Russia under the tsarist authorities at the beginning of the First World War.

Key words: Poland, political parties, Russian empire, First World war.

Вивчення різноманітних аспектів та передумов орієнтації впливових польських партій на той чи інший політичний табір напередодні Першої світової війни становить неабиякий інтерес для дослідників новітньої історії Польщі та усіх тих, хто цікавиться історичними подіями цього періоду в контексті відновлення польської державності. Значний вплив на історичний розвиток подій справила діяльність тих польських сил, що діяли на теренах тодішньої Російської імперії – однієї з трьох учасниць поділів Польщі.

До початку війни в Королівстві Польському налічувалося понад тридцять польських партій правого крила, більшість з яких по суті були невеликими угрупованнями польської інтелігенції, що виникли в результаті тимчасових політичних домовленостей. За словами одного з лідерів партії

прогресистів О. Свентоховського, чимало з цих партій не були організаціями окремих майнових прошарків всього Королівства Польського, пов'язаних близькими інтересами, а були тільки “головоломними комбінаціями частини варшавської інтелігенції” [21].

З перших же днів війни абсолютна більшість партій польської правиці Королівства Польського зайняли чітку позицію, спрямовану на підтримку царизму. Особливо яскравим прикладом цієї політики були дії впливової Польської народно-демократичної партії, відомої під скороченою назвою – ендеки. Члени партії здавна стояли на процарських позиціях. Це була впливова партія не тільки серед заможної частини польського суспільства, а й серед частини робітників, заможного селянства та духовенства.

Партія ендеків бере свій початок від Польської ліги, створеної 1887 р. в Женеві, яка, своєю чергою, в 1893 р. була перетворена на Національну лігу. Організаційно оформилася за назвою Народно-демократичної партії в Королівстві Польському в 1897 р., в Галичині – в 1905, і в Великій Польщі, що була під владою Німеччини – в 1909 р. З 1908 партія ендеків у Королівстві Польському діє легально. Того ж року під її контролем створено Робітничий національний союз, який невдовзі виділився в самостійну партію. Під час Російської революції 1905 – 1907 рр. ендеки відкрито співпрацювали з російським царизмом у боротьбі проти польського революційного руху [8].

Значну роль у зміцненні позицій ендеків та їх політичних партнерів також відіграла польська преса, яку видавали в Королівстві Польському, зокрема такі видання, як “Слово”, “Кур’єр Польський”, а також часопис “Край”, який щомісяця виходив у Петербурзі. Лише угодовці могли на повний голос висловлювати свої думки і політичну позицію на шпальтах цих та багатьох інших польських газет [9, s. 92].

Зокрема, для “Слова” було характерним значну увагу приділяти подіям, що відбувалися в Галичині. На шпальтах цієї газети можна було знайти докладну інформацію про літературне, культурне та науково-просвітницьке життя краю. Не оминала газета увагою і роботу галицького сейму. Також постійно, хоч і не так широко, знаходили місце в “Слові” повідомлення про суспільне життя в Сілезії та Познані. Це мало винятково важливе значення для читачів часопису, адже обмін пресою між Королівством Польським і Галичиною відбувався лише в одному напрямку – газети з Королівства надходили в Галичину і Сілезію. Зворотний шлях преси був дуже обмеженим [9, S. 90].

Ендеки прагнули використати внутрішню кризу в Російській імперії, яка настала після програної війни з Японією, щоб досягти для Польщі автономії в межах імперії. З-поміж двох основних поневолювачів польського народу народні демократи ставили на Росію, відчуваючи велику неприязнь і перестороги щодо Німеччини. Ендеки намагались реалізувати ідею автономії шляхом легальних дій у російському парламенті. Всупереч бойкоту виборів 1907 р. польською лівницею, Народно-демократична партія та її союзники вибороли аж 34 мандати в російській Державній Думі. Польське коло в Петербурзі очолив Роман Дмовський [10, s. 9, 10].

Завершився перехід ендеків на позицію відкритої підтримки царизму в 1908 р., з часу анексії Австро-Угорщиною Боснії та Герцеговини. Ідеологічним обґрунтуванням відкрито процарської політики ендеків була книга лідера цієї партії Р. Дмовського “Німеччина, Росія і польське питання” [5]. У 1912 р. преса ендеків закликала до підтримки царизму в майбутній війні за прикладом південного слов’янства [15]. Але після подій у Сараєві націонал-демократична преса все ж виражала надію, що вдасться уникнути війни. Після оголошення ультиматуму Сербії і навіть після початку австро-сербської війни ендеки, як можна міркувати зі статей у їхньому офіційному друкованому органі, сподівалися на локалізацію війни [17–19]. Ця нерішуча позиція трималася і після оголошення в Російській імперії часткової, а потім і загальної мобілізації. Друкований орган ендеків вважав за потрібне утриматися від будь-яких прогнозів майбутнього розвитку подій [20]. Навіть після початку війни між Німеччиною та царською Росією орган ендеків закликав до цілковитого спокою і до віри у краще майбутнє [16].

Таку позицію партії ендеків можна пояснити зокрема тим, що її німецька та австро-угорська філії стали на захист інтересів “своїх” урядів і, очевидно, з розгортанням подій на фронтах світової війни ендеки Королівства Польського не відкидали для себе можливості політичного торгу з урахуванням того, на чію користь складатиметься воєнна кампанія.

На той час, як справедливо зазначає польський історик Феліція Фігова, народна демократія Галичини перебувала в гострих суперечностях: проавстрійська політика, яку проводили її керівники – С. Грабський, С. Гломбінський, Я. Павліковський та ін., суперечила проросійській орієнтації тієї частини партії, що діяла в Королівстві Польському [6, S. 31].

У 1913 р. в Лізі Народовій, що перебувала під політичним впливом ендеків, настала криза. Р. Дмовський домагався припинення подальшого створення Лігою Народною в Галичині дружин “Соколів” і “Бартошових”, небезпідставно побоюючись, що вони можуть стати об’єктом ідеологічної обробки з боку пілсудчиків. Йому опонували С. Грабський, Я. Павліковський та А. Скарбек, які вважали, що це загрожуватиме ендекам Галичини втратою впливу серед польської молоді [11, s. 37].

Аналогічну з ендеками позицію попервах зайняла й партія Реальної політики, створена 1904 р. Вона об’єднувала у своїх рядах польських земельних магнатів, велику буржуазію, пов’язану з нею інтелігенцію та вище католицьке духовенство. Партія проводила угодовську, процарську політику. Після революції 1905 – 1907 рр. партія Реальної політики активно співпрацювала з ендеками.

Схожу позицію зайняли спочатку і Прогресивна партія і Польське прогресивне об’єднання. Польська прогресивна партія (прогресисти) виділилася в 1906 р. з Прогресивного-демократичного союзу (діяв із січня 1905 р.), який представляв інтереси польської ліберальної буржуазії. Після реорганізації в 1908 р. вона відновила свою діяльність 1909 р. як окрема партія. Нечисленна за своїм складом, вона об’єднувала у своїх лавах переважно інтелігенцію вільних професій та інтелігенцію, зайняту у фінансових установах. Напередодні війни прогресисти налагодили співпрацю з ендеками.

Польське прогресивне об’єднання було нечисленною групою, що виділилася з Прогресивно-демократичного союзу і об’єднувала польську інтелігенцію вільних професій. В 1912 р., намагаючись розширити свій вплив серед дрібного міщанства, об’єднання розпочало співпрацю з ендеками. В перші дні війни обидві партії прогресистів рекомендували проведення очікувальної політики [14].

Початок війни сприяв об’єднанню польських партій правого крила у виробленні спільної політичної платформи і чіткішого визначення їх ставлення до світової війни. Значну роль у цьому відіграв політичний клуб, відомий за назвою Товариство підтримки суспільної праці, створене після революції 1905 – 1907 рр. Партією реальної політики за активної участі Е. Пільтца. На початку війни цей клуб об’єднував ендеків, реалістів і прогресистів. Після невдалої спроби виробити спільну відозву до польського народу партії, що входили до клубу, поступово схилилися до позиції ендеків, які зайняли позицію беззастережної підтримки царизму в Першій світовій війні.

Слід зазначити, що ця позиція була досить поширена на початку війни серед переважної маси польської буржуазії та поміщиків, зокрема близьких союзників ендеків – прогресистів та реалістів. Ця частина польської буржуазії та поміщиків ставила своїм завданням зміцнення тісного союзу з царизмом під час війни, незалежно від його ставлення до польського народу [7, s. 65].

Ендеки та їх лідер Р. Дмовський на перший план висували розгром Німеччини, незалежно від результатів війни для Польщі. Викладаючи цю позицію, Р. Дмовський пізніше писав: “Ми не знали, що безпосередньо дасть нам ця війна, але якщо б нічого не могла нам дати, то розгром німецької могутності був метою, ради якої слід би було стати в ряди її ворогів. Перемога над Німеччиною, розтрощення її сили було першою справою, якої ми чекали від війни” [5, s. 177].

Польське питання для ендеків на початку війни мало другорядний характер. Більше того, ендеки та їх лідер Р. Дмовський на початку війни розглядали його як внутрішнє питання царської Росії. Правда, Р. Дмовський згодом намагався пов’язати перемогу Росії над Німеччиною з долею Польщі й тим самим пояснити процарську позицію ендеків. “Знаючи, що на спільній чаші терезів із перемогою над Німеччиною лежить доля Польщі, – писав він, – ми вбачаємо своїм обов’язком стосовно до Вітчизни на час, коли ця чаша терезів зважується, відкласти вбік наші розрахунки з Росією, щиро і чесно простягнути їй руку і в міру наших сил сприяти її перемозі” [5, s. 201].

Р. Дмовський відверто писав, що метою політики ендеків є допомога царській Росії в “проведенні війни і маніфестації солідарності Польщі з царською Росією проти Німеччини”. Аналогічні дії ендеки здійснювали і напередодні війни, коли на заклик самого ж Дмовського царизм посилив ворожу політику стосовно Польщі [5, s. 166–168].

Слід підкреслити, що прислужницьку позицію щодо царизму на початку війни польські праві кола зайняли за відсутності згоди чи домовленості із царськими властями. Інакше кажучи, польська буржуазія і зокрема табір Р. Дмовського відкрито підтримували царизм у війні з австро-німецькою стороною з ініціативи правих партій ще до проголошення царськими властями “зобов’язання царизму з польського питання” [7, s. 66].

Ще більш вірнопідданську позицію щодо царизму зайняли численні кола польських поміщиків, особливо земельні магнати, що володіли маєтками на території Польщі, України, Білорусії та Литви. Для посилення аргументації своєї позиції місцеві польські кола використали відомості про звірства німців серед польського населення прикордонної смуги Королівства Польського [1, оп. 1, спр. 3263, арк. 11, 11 зв.]. А на надзвичайному засіданні міської ради Вільно на пропозицію поляка-президента М. Венсловського навіть було прийнято вірнопідданський адрес на ім’я царя [22]. Такі факти були і в інших місцях.

Деяка частина польської, переважно дрібної шляхти, ідеологічно пов’язаної з Польською соціалістичною партією – “Фракцією революційною”, або ті, що їй симпатизували, орієнтувалися на Австро-Угорський блок і вороже ставилися до царської Росії, в якій вбачали головного ворога [4, s. 228]. Однак на початку війни ця група була нечисленною.

Основна маса польських поміщиків і буржуазії та їхні партії виражали вірнопідданські почуття царизмові. Яскравим виявом такої політики можна вважати декларації В. Яронського і О. Мейнштовича. 8 серпня 1914 р. голова польського кола в Державній Думі, ендек і келецький поміщик Віктор Яронський виступив від імені його членів на засіданні Думи з декларацією, в якій сформулював вірнопідданські почуття буржуазії та поміщиків Королівства Польського. “Не тільки правдивість справи, за яку заступилася Росія, а й політичний розум підказує, – мовилося в декларації, – що ми в почуттях своїх і симпатіях до слов’ян повинні становити єдине” і що “світове значення часу, що зараз триває, повинне відсунути на другий план всякі внутрішні суперечності”. Метою, заради якої поляки будуть проливати кров у цій імперіалістичній війні, в декларації вказано: “з’єднання розірваного на три частини польського народу”. Декларація закінчувалася вираженням надії, що слов’янство під керівництвом царської Росії “дасть відсіч тевтонам так, як дали їм відсіч п’ять століть назад Польща і Литва під Грюнвальдом” [2, s. 9; 14; 3, s. 352].

По суті справи, декларація В. Яронського висувала одним із завдань війни об’єднання всіх польських земель під владою царизму. Ця декларація дістала схвальну оцінку Р. Дмовського, який із цієї нагоди заявив: “Ніколи в житті ні один політичний крок так мене не втішив...”, як декларація В. Яронського, бо в ній “...знайшов сильне висловлення нашої солідарності з Росією...”, що В. Яронський, виступаючи з декларацією, “...виконав свій обов’язок” [5, s. 217].

Слід зазначити, що, по суті, виступ В. Яронського в Держдумі був приватною ініціативою, бо, крім нього, ніхто з депутатів Держдуми від Кола Польського через початок воєнних дій не встиг прибути вчасно на засідання. Лише пізніше цю ініціативу схвалила решта депутатів від Кола Польського [12, s. 148].

Представники російської частини депутатів, що засідали в Думі, зустріли бурхливими аплодисментами вірнопідданську декларацію В. Яронського [23], в якій ендеки його вустами не тільки відмовлялися від незалежності Польщі, а й навіть не вимагали її автономії.

Того ж дня від імені польського парламентського клубу в Державній раді виступив з аналогічною декларацією представник реалістів поміщик О. Мейнштович. Він заявив, що поляки підуть битися проти “...пруського наступу на Схід...”, і висловив надію, що кров поляків, “...яка проллється в ім’я справедливої справи...”, буде пролита також і “...для ліквідації вікових непорозумінь і для остаточного зміцнення російсько-польської угоди” [13]. Декларацію прихильно прийняли члени Державної ради [23].

Це були перші офіційні заяви представників тієї частини польських політиків, що взяли курс на політику співробітництва з царизмом. Обидві декларації відображали ставлення представників польських правих сил до війни, їх угодницьку політику стосовно царизму і зрадницьку роль щодо польського народу, кров якого вони були готові пролити в грабінницьких інтересах самодержавства, майже нічого для нього не вимагаючи взамін від царату.

Отже, можна зробити висновок, що більшість польської знаті та заможних верств населення, опосередковано через партії, які виражали їхні інтереси – ендеків та реалістів в особі їхніх представників у Державній Думі й Державній раді, – активно підтримали ідею об'єднання всіх польських земель у межах царської Росії, під владою царизму на початку Першої світової війни.

1. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Фонд 274. Київське губернське жандармське управління; 2. *Zbiór dokumentów dotyczących sprawy polskiej. Sierpień 1914 – styczeń 1915.* – Szwajcarja, 1915; 3. *Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie. T. III.* – Warszawa, 1931; 4. *Wojciechowski S. Moje wspomnienia. T. I. Lwów–Warszawa, 1938;* 5. *Dmowski R. Polityka Polska i odbudowanie państwa. W., 1989.* – T. 1; 6. *Figowa F. Polskie stronnictwa burżuazyjne Galicji, Śląska Cieszyńskiego i Królestwa Polskiego w pierwszej wojnie światowej sierpień 1914 – sierpień 1915.* – Katowice, 1962; 7. *Jabłoński H. Polityka Polskiej Partii Socialistycznej w czasie wojny 1914–1918.* – W., 1958; 8. *Kalabiński S. Antynarodowa polityka endecji w Rewolucji 1905-1907.* – W., 1955; 9. *Macierzyński M. Reklama handlowa w państwie Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku.* – Radom, 2004; 10. *Roszkowski W. Historia Polski 1914-1997.* – W., 1998; 11. *Rzepecki J. Sprawa Legionu Wschódniego 1914 roku.* – W., 1960; 12. *Spustek I. Polacy w Piotrogradzie 1914–1917.* – W., 1976; 13. *Новое время.* – 1914. – 27. VII (9. VIII); 14. *Dziennik Polski.* – 1914. – 20. VII (2. VIII); 15. *Gazeta Narodowa.* – 1912. – 8. XI; 16. *Gazeta Poranna dwa grosze.* – 1914. – 20. VII (2. VIII); 17. *Gazeta Warszawska.* – 1914. – 12(25) VII; 18. *Gazeta Warszawska.* – 1914. – 13(26) VII; 19. *Gazeta Warszawska.* – 1914. – 17(30) VII; 20. *Gazeta Warszawska.* – 1914. – 18(31) VII; 21. *Humanista Polski.* – 1914. – № 11; 22. *Kurier Litewski.* – 1914. – 23. VII (5. VIII); 23. *Kurier Litewski.* – 1914. – 28. VII (10. VIII).